

Lukács László S. J.

A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649—1773)

Az imáron 25 darabot számláló *Adattár* sorozaton belül korábban is voltak már azonos tematikájú anyagot feldolgozó „részsorozatok”, mint például a magyar könyv- és olvasmánykultúra forrásait tartalmazó kötetek. Lukács László e kiadványa első darabja egy újabb „belső sorozatnak”, amely a Jezsuita Rend magyarországi működésének dokumentumait foglalja össze.

A szegedi József Atila Tudományegyetem egykori hallgatóját, Lukács Lászlót 1988. március 3-án díszdoktorrá avatta. Az ünnepségen tartott előadásának kibővített, teljes, a témára vonatkozó dokumentumokat tartalmazó változatát tartja kezében az olvasó. A szerző a tőle megszokott alaposággal — melyet a szakemberek a Monumenta Antiquae Hungariae és a Monumenta Pedagogica Societatis Jesu kötetek tanulmányozásakor ismerhettek meg — állította össze e kiadványát is. Az említett sorozatok a kor kutatói számára igen értékes dokumentumanyagot tartalmaznak, számos téma tanulmányozásához elengedhetetlenül fontos forrásanyaguk nagy segítséget nyújt nem csupán a történelem és a pedagógia, de az irodalomtörténet és a művelődéstörténet e korszakával foglalkozók számára is.

Lukács László újabb kötetének kísérőtanulmányában egy mindeddig megválaszolatlan kérdést tárgyal: miért nem jöhetett létre a XVII—XVIII. század folyamán egy független, önálló magyar jezsuita provincia? A szerző által fellelt és értelmezett dokumentumok azt bizonyítják, hogy voltak ilyen törekvések, és több mint egy évszázadon keresztül szinte megszakítás nélkül folytattak küzdelmet a magyar jezsuiták azért, hogy létrehassák önálló rendtartományukat. Tanulmányában Lukács László rövid áttekintést ad az osztrák provincia első évszázadának fontosabb eseményeiről, majd, hogy az osztrák provincia szétválasztásának gondolata már a XVII. század elején felmerült. A rendtartományhoz tartozó személyekre, rendházakra és egyéb tényezőkre vonatkozó adatok elemzésével igazolja, hogy — ha előbb semmiképpen sem, de — a XVII. század kö-

zépén indokoltá vált az osztrák rendtartomány szétválása és önálló magyar provincia létrehozása. Ezt az állítást a korábban már önállósá vált rendtartományokra és a magyarországi jezsuitákra vonatkozó adatok összehasonlításával meggyőzően igazolja.

Az 1649 és 1773 közötti időszakban alig volt olyan tartománygyűlés, amely ne foglalkozott volna e kérdéssel, és a magyar jezsuiták nem szüntek meg küzdeni önállóságukért. A dokumentumok alapján bemutatásra kerül a rendtartomány szétválasztásának terve. A szerző a kor történelmi eseményei közé illeszti a rendden belüli történéseket, megmutatja azokat az összefüggéseket, amelyek a magyar rendtartomány függetlenné válásának esélyeit befolyásolták.

Tanulmányának végső kicsengése az, hogy a független magyar rendtartomány kérdését nem lehet csupán a rend belső fejlődési folyamatával magyarázni; szerinte sokkal inkább összefüggésben áll a magyarországi függetlenségi törekvésekkel.

Az első, önálló rendtartomány létrehozását javasoló indítványt (1649) a generális „még nem érett meg az idő rá” indokkal utasította el, ugyanis ezekben az években több provincia szétválasztására történtek kísérletek, s a congregatio generalis határozottan állást foglalt eme törekvések ellen. 1655-ben a generális már elismeri a szétválasztás indokolt voltát, és kinyilvánítja szándékát, hogy békésebb idők eljövetelével engedélyezi a magyar rendtartomány önállósá válását. Néhány évvel később (1659) a magyar rendtagok újabb javaslatot terjesztettek elő, nevezetesen *vice provincia* létrehozását kívánták, amely elkülönülést jelent ugyan, de nem teljesen független az ún. anya-provinciától — erre a megoldásra Erdély esetében már korábban is volt példa. Az osztrák provinciális azonban rábírta a generálist, hogy elvesse ezt a javaslatot. A vasvári béke (1664) létrejötte után a magyarok nyugodtabb időszakban reménykedve ismét felvetették a kérdést, a generális válasza azonban ismét elutasító volt. A Wesselényi-féle összeesküvés ismét visszavetette a függetlenedés ügyét. Egy 1678-ban osztrák jezsuiták által készített, a generálisnak címzett beadvány világít rá először a leglényegesebb pontra; nyíltan kimondja: e kérdésben a rend a császár beleegyezése nélkül semmit sem tehet. A 80-as, 90-es években a Bécsnek kedvező mixta és a magyarok által szorgalmazott simplex divisio elvét vallók között folyt a vita. A Thököly-féle felkelés idején a rend tagjai császárhű álláspontot foglaltak el, így ismét remény nyílt arra, hogy létrejöhet a magyar provincia. Lipót császár azonban — s ennek hatására a generális — tanácsadói rábeszélése nyomán megváltoztatta véleményét, nem támogatta a szétvá-

lasztás gondolatát. A Rákóczi-szabadságharc idején ismét megerősödtek a függetlenségi törekvések, ez később ismét visszavetette a magyar provincia ügyét. 1712 után Bécs határozott elutasító álláspontja következtében egyre ritkábban vetődött fel az önálló magyar provincia létrehozásának javaslata, az 1746-os tartománygyűlés után pedig végleg lekerült a napirendről.

A kötet igen tartalmas és a kérdést alaposan vizsgáló bevezető tanulmányát 36 dokumentum követi. Lukács László kiválogatta a témára vonatkozó forrásanyagból a legfontosabbakat, és ezeket adja közre a kötet második részében.

Külön említést kell tennünk a személy-, hely- és tárgymutatóról. A Monumenta Antiquae Hungariae kötetében már hozzászóhattunk ahhoz az igen jól használható mutatóhoz, melynek nagy

előnye, hogy nem csupán az adott személy nevét tartalmazza, hanem néhány szóban beszámol arról is, hogy az illetővel kapcsolatban mi található a kötet dokumentumaiban. Így nemcsak az adott személyről kaphatunk információt, hanem igen könnyedén megállapítható, mi volt a szerepe, volt-e egyáltalán egy-egy vitás kérdésben.

A kiadvány mindezekén kívül tartalmazza még — mintegy függelék gyanánt — Lukács László műveinek bibliográfiáját, a díszdoktori avatáson elhangzott rektori üdvözlőbeszédet, valamint a sorozatszerkesztő (Keserű Bálint) utószavát, mely röviden áttekinti Lukács László és a szegedi „régí magyarok” kapcsolatának történetét. (*Adattár, Szeged, 1989*)

Lázár István Dávid

Zene

Ballal

Mire képes valaki a bal kezével? Én még írni sem tudok vele. Michel Béroff francia zongoraművész egész estét beöltöző hangversenyt adott bal kézre frott darabokból.

Különleges kihívást jelent egy kézzel zongorázni. A zene története két híres egykarú zongoristát is följegyez: az egyik a Liszt-tanítvány Zichy Géza gróf, aki vadászatban vesztette el jobb karját, és aki ma már ennél sokkal ismertebb arról, hogy annak idején ő volt a Mahler-ellenes operaházi klikk vezéralakja; a másik Paul Wittgenstein, az I. világháború áldozata, akinek Ravel és Prokofjev a balkezes zongoraversenyeket írta.

Michel Béroff 1984-ben már járt Magyarországon. Akkori hagyományos, „kétkezes” koncertja nem igazolta nagy nemzetközi híret és sikereit. Kiöregedett, felnőni képtelen csodagyerek benyomását keltette, unalmas muzsikusságát. Most viszont egy jó fellépésű, kifinomult fiatalember lépett pódiumra, hátrafésült, fényes hajjal, vakítóan fehér ingben, jól szabott frakkban, elegánsan. Kicsit izgott-mozgott a széken, jobbkeztét öklbe szorítva a térdére tette, és játszani kezdett.

Nemcsak az előadónak, hanem a zeneszerzőnek is gondot okoz az egy kézre frott darab. A muzsika szövete ilyenkor szükségszerűen vékonyra válik, és ezt valamilyen módon leplezni kell. A hangverseny első műsorszámának szerzője, Brahms, valójában nem ezzel a nehézséggel nézett szembe, hiszen ő Bach d-moll hegedűpartitúrájának Chaconne tételét írta át. Neki tehát a Bach által már földűsített ke-

vészszólamúságot kellett átmentenie. Sikerült is, az átirat teljesen egyenértékű az eredetivel.

Saint-Saëns hat balkezes etűdje a késői romantikát egyesítette a francia barokkal, nem föltűnő sikerrel, bár nagy igényességgel. Szenzációs volt viszont a hajdan nagy Charles Valentin Alkan Etűd-fantáziája. Alkan nevét ma kevesen ismerik, pedig Liszt szerint ő volt a legjobb zongorista, akit valaha is hallott. Ezt a kijelentést pedig nemcsak az teszi értékessé, hogy aki tette, igazán szakértő volt a kérdésben, de az is, hogy az összehasonlítási alapon olyan nevek is szerepelnek, mint Chopin, vagy Thalberg. Alkan azonban a csodagyerek-kARRIER után nem volt hajlandó a világgáró hangversenyző művész életpályáját befutni, hanem inkább tanított, különleges nehézségű, formájú és című zongoraversenyeket írt, visszavonultan élt egy kis szobában, megöregedett, aztán egy napon magára rántotta a szekrényt és meghalt. Hoffmanni alakját, a félhomályos világát, démonikus művészetét méltón idézte föl Béroff.

A legendás előadó, Dinu Lipatti Szonatinája csatlódást okozott, Szkrjabin Prelűd és noktürnje alatt viszont többször is föl kellett emelkednem székemről, hogy ellenőrizzem, csakugyan egy kézzel játszik a művész. A műnek nemcsaktechnikai erényei vannak, nem véletlen, hogy a legnagyobb sikerszáma volt az estnek. Különös élmény volt Bartók fiatalkori, ritkán műsorra kerülő Tanulmánya egy nem magyar zenei anyanyelvű művész előadásában. Gowersky Chopin-átírataira már hangszer és játékos egyaránt elfáradt, mindenesetre nem látszottak túlságosan sikeres vállalkozásoknak.

Ritkaságokból összeállított program, értékes művek, tiszta és pontos zongorajáték. Az est végére már tudtam, mit csináljak a bal kezemmel. Hozzáütöttem a jobbhoz.

Fáy Miklós